

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

Стаття присвячена вивченню структури й особливостей професійної діяльності працівників прокуратури з позицій педагогічної науки. Згідно з авторською концепцією виділяється внутрішній і зовнішній педагогічні вектори у здійсненні освіти і виховання суб'єктів даного процесу і їх впливі на суспільство. Встановлюються пріоритетні для даної категорії працівників види виховання. Розглядаються компоненти професійно-етичного виховання й надається авторське визначення вказаного поняття.

Ключові слова: прокурорська діяльність; правосвідомість громадян; професійна освіта; професійно-етичне виховання; морально-етичні якості; виховний ідеал; виховний вплив керівника і трудового колективу.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація, що склалася в Україні, дозволяє констатувати наявність одразу двох різноспрямованих суспільних тенденцій: одночасну активізацію процесів формування громадянського суспільства, а також прояви протизаконної поведінки окремих об'єднань громадян на підставі суб'єктивного уявлення про правопорядок, що по суті є виявленням правового нігілізму. Безумовно, ці явища віднайнуть свою наукову оцінку у дослідженнях правознавців, соціологів, політологів, психологів. Не менш важливим є аналіз педагогічних аспектів сьогоденного життя української спільноти, зокрема через призму професійної діяльності працівників прокуратури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерною особливістю даного виду професійної діяльності є те, що вона, на відміну від багатьох інших, регламентована на законодавчому рівні, зокрема Конституцією України, Законом України “Про прокуратуру”, Кримінально-процесуальним кодексом України рядом інших нормативно-правових актів. Тож і досліджується ця діяльність, насамперед, правознавцями, а саме: фахівцями в галузі конституційного права (Р. Жоган), прокурорського нагляду (М. Мичко, В. Сухонос, Г. Попов), кримінального процесу (Г. Гапотченко, І. Крилова, А. Лапкін, Ю. Фідря), адміністративного права і управління (О. Анпілогов, О. Іщук, В. Шемчук, В. Шуба, М. Якимчук, В. Яценко), трудового права (А. Акуліч), в галузі юридичної деонтології (І. Бризгалов, С. Гусарєв, О. Скакун, С. Сливка, І. Тетарчук, О. Тихомиров та ін.). Не залишилися поза увагою вчених і питання етики прокурорської діяльності (О. Толочко, Т. Погорелова), її психологічні аспекти (В. Анушкевич, І. Озерський, О. Кобець). Набуття чинності новим Кримінально-процесуальним кодексом, прийняття нової редакції Закону України “Про прокуратуру” мають інтенсифікувати дослідження у цій сфері. Разом з тим, педагогічні аспекти діяльності працівників прокуратури не віднайшли належного відображення у наукових публікаціях.

Мета статті. Тож метою даної статті є обґрунтування концепції застосування педагогічної науки у професійній діяльності працівників прокуратури України.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. Проаналізувавши тексти законодавчих і підзаконних актів, що регламентують діяльність прокуратури, і порівнявши їх із сучасними науково-теоретичними засадами андрагогіки як науки про навчання і виховання дорослих, створити й обґрунтувати уявну модель педагогічної складової вказаної діяльності.

2. Визначити пріоритетні для даної категорії працівників види виховання. Розглянути поняття “професійно-етичне виховання”, надати його авторську інтерпретацію.

3. Встановити роль працівників прокуратури у педагогічному процесі формування правосвідомості громадян.

4. Описати особливості здійснення ними педагогічного впливу на неповнолітніх правопорушників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай аналіз текстів законодавчих актів проводиться з метою визначення закріплених правових норм. Проте актуальним є і не зовсім традиційний підхід до такого аналізу, а саме: розгляд тексту на інших наукових засадах. Насамперед, потребує коментування ст. 121 Конституції України, яка зазначає, що “Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян” [1]. Оскільки Конституція України є Основним Законом, то подальша деталізація її статей у конкретних законодавчих актах на рівні нормотворчої техніки передбачає повне дотримання тих формулювань, які є у першоджерелі. Тож і у ст. 5 Закону України “Про прокуратуру” (в редакції від 02.02.2014) функції подаються у такому ж порядку [2].

Наразі відбуваються дискусії щодо подальшого удосконалення тексту Конституції України, тому принагідно насмілимося висловити власне бачення деяких аспектів удосконалення Основного Закону. Йдеться про те, що у переліку функцій прокуратури найпершою називається “підтримання державного обвинувачення в суді”. Подібне трактування можна розцінювати як архаїзм радянської епохи, коли державні інтереси ставилися понад інтересами особистості. У даному випадку вбачаємо внутрішнє протиріччя зі змістом ст. 3 Конституції, згідно з якою “людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю” [1].

Гуманістична установка, що є першоосновою педагогіки, антропоцентричні підходи при формулюванні правових норм, характерні для більшості демократичних держав, диктують необхідність перестановки у тексті ст. 121 першого і другого пунктів. Це буде не просто технічна правка, а свідчення зміни парадигми у концептуальних підходах до діяльності прокуратури на засадах людяності. Підтримання законних прав громадянина, як нам здається, має домінувати над державним обвинуваченням.

Загалом аналіз текстів чинних законодавчих і підзаконних актів, що регламентують діяльність прокуратури, намагання їх співвіднести із науково-теоретичними концепціями сучасної педагогіки (андрагогіки) дає нам підстави диференціювати педагогічний потенціал у вказаній сфері по двох векторах: 1. Виховна і освітня діяльність керівництва з персоналом прокуратури, створення умов для самоосвіти й самовиховання (внутрішній вектор). 2. Виховна й освітня діяльність працівників прокуратури із громадянами України щодо формування їх правосвідомості, підвищення рівня правової культури і подолання правового нігілізму; елементи роз'яснювальної просвітницької діяльності із іноземцями та особами без громадянства з метою попередження з їх боку правопорушень на ґрунті необізнаності з нормами права України (зовнішній вектор).

Проте надана модель є скоріш уявною, аніж реалізованою у законодавчих актах. Подібна ситуація може пояснюватися двома гіпотетичними причинами: по-перше, на теперішній час педагогічні аспекти діяльності працівників прокуратури є недостатньо розробленими на науковому рівні; по-друге, на даному етапі ще не відбулася належна інтеграція педагогічної науки й нормотворчості, що регламентує діяльність прокуратури в цілому. Маючи намір бодай частково усунути вказані недоліки, охарактеризуємо запропоновану педагогічну модель.

Багатогранність управління як соціальної інституції характеризується його синкретизмом, тобто поєднанням у собі здобутків різних наук. На сучасному етапі безперечно визнається психологія управління, проте педагогіці управління ще належить зайняти своє достойне місце. Справа у тім, що робота з персоналом не обмежується підбором, відбором, розстановкою і кар'єрним зростанням кадрів. Це кропіткий безперервний процес співпраці із реальними особистостями, кожна з яких має свій рівень освіченості, культури, в тому числі й правової, тип темпераменту, певний, притаманний лише їй комплекс рис характеру, життєвий досвід, сформовані уявлення про правила і порядок у суспільстві та мотивацію професійної діяльності. Суб'єктний фактор педагогічної діяльності вимагає враховувати, що згідно із розділом IV Закону України "Про прокуратуру" до кадрів органів прокуратури відносяться не тільки прокурори, але й старші слідчі в особливо важливих справах, слідчі в особливо важливих справах, старші слідчі та слідчі прокуратур. Відповідно до ст. 6 вказаного Закону органи прокуратури України "становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих

прокурорів вищестоящим” [2]. Подібна жорстка вертикаль зумовлює специфіку здійснення педагогіко-управлінської діяльності керівником, оскільки кожний керівник водночас є чийсь підлеглим. Це означає, що, здійснюючи педагогічний вплив на підпорядкованих йому працівників, будь-який керівник відчуває на собі вплив вищестоящего начальника.

Як зазначено у ст. 1 “Дисциплінарного статуту прокуратури України, “важливою передумовою успішного виконання покладених на прокуратуру функцій є компетентність та особиста дисципліна прокурорів і слідчих прокуратури” [3]. У такий спосіб детермінуючими чинниками ефективної діяльності визнаються категорії, що безумовно можна віднести до педагогічних, оскільки компетентність базується на теорії навчання, а особиста дисципліна – на теорії виховання.

“Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури”, схвалений Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 28 листопада 2012 року і того ж дня затверджений наказом Генерального прокурора України № 123, потребує від персоналу “високого професіоналізму, неупередженості, чесності, порядності та здатності протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність” [4]. На наше глибоке переконання, подібних якостей у працівників можливо досягти лише в результаті наполегливої педагогічної діяльності керівників прокуратури, які, даючи взірець відданості справі на особистому прикладі, безперервно здійснюють навчальний і виховний вплив на підлеглих, стимулюючи їх до постійного самоудосконалення. Застосовуючи диференційований педагогічний підхід, керівник кожної ланки прокуратури повинен чітко уявляти, що засоби виховного впливу на стажиста, молодого працівника, який щойно закінчив своє навчання, на працівника із певним досвідом діяльності, який ставить за мету просування по службових сходинках, на досвідченого працівника, у якого можуть проявлятися риси професійної деформації, а іноді надлишкової самовпевненості, мають відрізнятися. Це означає, що кожен керівник повинен бути принаймні ознайомленим із принципами виховання дорослих, педагогічними методами і прийомами, що, з одного боку, стимулюватимуть працівників до розвитку і реалізації усіх позитивних задатків власної особистості, а з іншого – нейтралізують негативний вплив, який на собі постійно відчувають працівники правоохоронних органів. Даний аспект педагогіки управління ми означили як внутрішній вектор у нашій уявній моделі.

Не менш важливим є зовнішній вектор, адже кожний працівник прокуратури, будучи на службі та поза нею, має здійснювати позитивний виховний вплив на спільноту в цілому через ствердження принципів верховенства права, участі у формуванні правосвідомості населення й подолання правового нігілізму окремих його верств. Подібний вплив може відбуватися як на рівні групового спілкування (виступи у засобах масової інформації, у трудових колективах, при судових промовах в якості

державного обвинувача), на рівні міжособистого спілкування (при прийомі заяв і скарг, під час кримінального провадження, здійснення прокурорського нагляду за дотриманням законності тощо), у повсякденному житті (підтримання позитивного іміджу працівника прокуратури у взаєминах із сусідами, друзями, знайомими). У цьому контексті нагляд за додержанням законів органами, на які у визначеному порядку покладені функції оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства, можна розглядати не тільки з суто правових позицій, але і як здійснення своєрідного педагогічного контролю. Підставами для такої точки зору є концепція, згідно з якою на працівників прокуратури покладається подвійна виховна відповідальність: здійснюючи педагогічний вплив на працівників інших правоохоронних органів, вони тим самим як ніхто інший впливають на правосвідомість суспільства в цілому. Принцип верховенства права у своїй основі має потужний педагогічний потенціал, і працівник прокуратури повинен це чітко усвідомлювати.

Серед видів виховання, які можна визнати найбільш актуальними щодо категорії працівників прокуратури (безумовно, з урахуванням наукових засад андрагогіки і з огляду на попередні етапи становлення особистості), можна назвати такі, як патріотичне, правове, інтернаціональне, культурне, фізичне виховання. Окрему позицію у цьому ряду повинно зайняти етичне виховання.

Т.Ф. Погорелова виокремила поняття “професійно-етичне виховання прокурорського працівника”, під яким вона пропонує розуміти “специфічно регулятивний процес взаємодії суб’єкту та об’єкту виховного впливу, метою якого є розвиток професійно значущих моральних якостей, приведення ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності та норм поведінки майбутнього фахівця у відповідність з загальнокультурними етичними вимогами професії” [5, с. 168]. Віддаючи належне авторові статті в оригінальності дослідження, отриманим цікавим результатам, розділяючи позиції щодо важливості виховання працівників прокуратури, зокрема у сфері професійної етики, ми, разом з тим, не можемо безоглядно прийняти запропоноване визначення з ряду причин. По-перше, процитований фрагмент не кореспондується з обраним поняттям за специфічними предметними ознаками діяльності. Подібне визначення з однаковим успіхом можна застосувати і щодо майбутнього лікаря, будівельника, аграрія та ін. По-друге, слід було б врахувати, що процес виховання не обмежується періодом здобування освіти, він здійснюється впродовж усього життя людини, принаймні, якщо говорити про аспекти професійного виховання, то впродовж усього періоду праці. По-третє, розвитку професійно значущих якостей передують їх визначення і формування, що являють собою відповідні етапи педагогічного процесу. Четверте. Сучасна педагогіка трансформувала уявлення про процес навчання й виховання на засадах суб’єкт-суб’єктних відносин. Виходячи з контексту запропонованого Т.Ф. Погореловою визначення, майбутній фахівець розглядається як об’єкт педагогічного впливу. Тож спробуємо, враховуючи

вказані похибки, провести альтернативне дослідження на підставі ключових для професійної діяльності даної категорії працівників нормативних актів.

Оскільки серед найновіших документів, які ще не піддавалися подібному аналізу, є “Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури”, побудуємо свою концепцію на його підставі.

Аналіз тексту вказаного нормативного акту на педагогічних засадах дозволяє чітко поляризувати дескриптори бажаного (дорівнюємо до виховного ідеалу) і неприйняттого (негативні риси, що підлягають нейтралізації в результаті ефективного виховного впливу). Нами були систематизовані позитивні й негативні якості суб’єкта, що представлені у зазначеному кодексі.

Тож виховний ідеал особистості працівника прокуратури репрезентований через такі складові:

– *на рівні компетенцій*: високий професіоналізм, постійне підвищення свого загальноосвітнього та професійного рівня, культури спілкування; фахова орієнтація у чинному законодавстві; вдосконалення своїх знань і передача досвіду колегам; здатність вчасно і якісно виконувати службові обов’язки і завдання;

– *на рівні переконань*: принципова морально-правова позиція, повага до прав і свобод людини і громадянина; політична неупередженість та нейтральність;

– *на рівні особистісних якостей*: відповідальність, відданість справі, незалежність та самостійність; ініціативність; комунікативні здібності; витримка; добропорядність, вихованість і культура; стриманість і ввічливість;

– *на рівні поведінки* – додержання принципів верховенства права, законності, суспільної моралі, високої культури; запобігання проявам корупції; прозорість службової діяльності; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень; недопущення конфлікту інтересів; об’єктивність у стосунках з органами влади, громадськістю та окремими особами; зразкова поведінка та дисциплінованість; дотримання обмежень і заборон, передбачених антикорупційним законодавством; дотримання ділового стилю одягу; недопущення поведінки, що може зашкодити репутації; обмеження щодо участі у політичній діяльності та сумісництві; дотримання службової таємниці та етики публічних виступів; засади партнерства, взаємоповаги і взаємодопомоги у колективі.

Варіанти неприйнятних моделей у “Кодексі професійної етики та поведінки працівників прокуратури” представлені через осуд: проявів недобррозичливого ставлення до колег; грубості та приниження людської гідності; проявів бюрократизму, формалізму, бездушного ставлення до потреб особи; зверхності та зневажливого ставлення до громадян.

Проведений аналіз тексту названого вище документу дозволив конкретизувати наступні спостереження: 1. Визначені укладачами “Кодексу...” параметри мають бінарний характер, оскільки можуть

розглядатися не тільки в системі координат професійної етики, але і як педагогічні якості, що формуються, підтримуються, коригуються і розвиваються внаслідок самоудосконалення, а також виховного впливу з боку керівника, колективу працівників і системи корпоративних цінностей в цілому. 2. Значна кількісна перевага визначень із позитивною конотацією порівняно із малочисельними описами можливих негативних проявів свідчить на користь позитивістської моделі, зорієнтованої на виховний вектор взірця. 3. Виховний ідеал особистості реалізується у представленій моделі через такі виявлені нами рівні, як рівень компетенцій, переконань, особистісних якостей, поведінки. 4. Майже усі перелічені позитивні характеристики, представлені на вказаних рівнях, можна розглядати як результат педагогічної діяльності. 5. Найбільша кількість описів на рівні бажаної поведінки зумовлює необхідність подальшого глибинного аналізу педагогічних прийомів і методів, що ефективно впливають на усвідомлений вибір такої поведінки кожним працівником як єдино можливої.

На підставі проведеного аналізу вважаємо за можливе запропонувати власне визначення професійно-етичного виховання, під яким розуміється безперервний педагогіко-управлінський процес взаємодії діючих (майбутніх) працівників прокуратури з керівниками і трудовим колективом, а також самоосвіти й самовиховання, в результаті якого підтримується й розвивається сформований рівень професійних компетенцій, етичних переконань та особистісних моральних якостей, що дозволяє досягати бажаних, з позицій суспільства і правоохоронної системи, моделей поведінки, а також здійснювати позитивний виховний вплив на спільноту в цілому.

Остання частина авторського визначення, на нашу думку, є актуальною, насамперед, з позицій необхідності змін на краще у житті країни. Виклики сьогодення мають переорієнтувати суспільство з поглядів на те, що розбудова правової держави, дотримання норм права на усіх рівнях є лише справою правників, на принципово іншу позицію: рівень законслухняності громадян, їхня правосвідомість – це прояви сформованого громадянського суспільства. Тож на прокуратуру, як і на інші судові та правоохоронні органи покладається нелегка місія роботи із населенням у даному напрямі. Традиційне намагання обмежитися лише каральними функціями щодо окремих громадян викличе (за аналогією з поведінкою підлітка) супротив і відмежування від свідомого підтримання правопорядку в державі. Ми цілком розділяємо позицію О.М. Столяренка, який вважає, що “законність і правопорядок нерозривно пов’язані із педагогічною системою суспільства, успішністю і плідністю функціонування в ньому інститутів виховання, освіти, навчання і розвитку, що здійснюють вплив на масову та індивідуальну поведінку громадян, які розуміють або заперечують значення правослухняної поведінки і відповідним чином ставляться до її норм” [6, с. 10–11]. У цьому зв’язку не можна недооцінювати педагогічний потенціал професійної діяльності працівників прокуратури, на яких, окрім

визначених нормативно-правовими актами обов'язків, покладена висока місія формування і розвитку правової свідомості громадян України.

Виключного значення вказаний напрям діяльності прокуратури набуває при роботі із неповнолітніми особами. У таких випадках увага повинна звертатися не тільки на специфічні особливості вікової психології, але й на такі соціально-педагогічні чинники, як намагання підлітка позиціонувати себе дорослою самодостатньою особистістю, недостатня сформованість у неї життєвих принципів, залежність від негативного впливу вулиці, від уявних, а не істинних цінностей, можливі неблагополучні взаємини між батьками підлітка, в окремих випадках – усвідомлене використання неповнолітніх дорослими з метою уникнення власної відповідальності за вчинене правопорушення. У подібній ситуації працівник прокуратури має бути не тільки і не стільки правником, скільки педагогом і психологом, адже без урахування зазначених вище аспектів не може відбутися всебічний об'єктивний розгляд справи, як це передбачено Кримінально-процесуальним кодексом України.

Висновки. Проведене нами дослідження дозволило встановити, що професійна діяльність працівників прокуратури має суттєвий педагогічний потенціал. У запропонованому нами внутрішньому векторі цей потенціал реалізується через самоосвіту і самовиховання, освітній і виховний вплив керівника, колективу, корпоративні цінності системи органів прокуратури. Зовнішній вектор націлений на формування високого рівня правосвідомості громадян, подолання правового нігілізму, застосування засад превентивної педагогіки у спілкуванні із неповнолітніми особами. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні та подальшій систематизації методів здійснення виховного впливу у сфері педагогіко-управлінської діяльності з працівниками прокуратури, виробленні рекомендацій щодо удосконалення підготовки майбутніх правоохоронців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України [Текст] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96вр>
2. Закон України “Про прокуратуру” (в редакції від 14.10.2014). [Текст] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/page>
3. Дисциплінарний статут прокуратури України, затверджений постановою Верховної ради України 6 листопада 1991 р. (станом на 16.05.2013) [Текст] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1796> – 12
4. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури [Текст] www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_...
5. *Погорелова Т.Ф.* Педагогічні методи формування етичної компетенції у майбутніх працівників прокуратури /Т.Ф. Погорелова // Вісник НТТУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Випуск 2. – С. 167–171.
6. *Столяренко А.М.* Юридическая педагогика. Курс лекций. [Текст] / А.М. Столяренко; Ассоциация авторов и издателей “Тандем”. – М.: Экмос, 2000 – 496 с.

Топчий О.В., кандидат педагогических наук
Киевський національний університет
ім. Тараса Шевченка

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РАБОТНИКОВ ПРОКУРАТУРЫ

Статья посвящена изучению структуры и особенностей профессиональной деятельности работников прокуратуры с позиций педагогической науки. Согласно авторской концепции выделяется внутренний и внешний педагогические векторы в осуществлении образования и воспитания субъектов данного процесса и их влиянии на общество в целом. Устанавливаются приоритетные для данной категории работников виды воспитания. Рассматриваются компоненты профессионально-этического воспитания, подается авторское определение указанного понятия.

Ключевые слова: прокурорская деятельность; правосознание граждан; профессиональное образование; профессионально-этическое воспитание; морально-этические качества; воспитательный идеал; воспитательное влияние руководителя и трудового коллектива.

O. Topchij; candidate of pedagogical sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PROSECUTORS

The article studies the structure and features of the professional activity of prosecutors from the standpoint of pedagogy. The author takes the position that the Prosecutor's Office in formulating tasks in the Constitution of Ukraine and laws of Ukraine On Prosecutor's Office should dominate the anthropocentric approach. According to the author's concept stands out internal and external pedagogical vectors in the implementation of education and training actors in this process. Inner vector apply to work with subordinates, provides pedagogical influence to their education. External vector pedagogical activities of prosecutors aimed at forming public opinion, which promotes the rule of law. A separate activity is to work with minors. It requires special knowledge and pedagogical skills. The author proposes a model of the educational ideal of prosecutors that includes a level of competence, beliefs, personality traits, as well as the level of behavior. Discusses the components of professional ethics education, served the author's definition of this concept.

Keywords: prosecutorial activities; awareness of citizens; professional education; professional ethics education; ethical quality educational ideal; the educational impact of the head and the workforce.